

Šedesát let pražské univerzitní geobotaniky (1945–2005)

Sixty years of geobotany at Charles University in Prague (1945–2005)

Pavel K o v á ř

Katedra botaniky PŘF UK, Benátská 2, 128 01 Praha 2; e-mail: kovar@natur.cuni.cz

Abstract

Sixty years have passed since the Unit of Geobotany started its development in ecological botany at Charles University in Prague. This text is written to document the course of the last decade following a previous article devoted to the fiftieth anniversary of Prague geobotany (Kovář 1996). A list of geobotanists graduated from the Faculty of Science, Charles University, Prague, in the period 1995–2005 is enclosed.

Keywords: Unit of Geobotany, Charles University Prague, Faculty of Science, sixty years

Při příležitosti 60. výročí institucionalizace pražské geobotaniky (vznikem samostatného oddělení někdejšího Dominova ústavu na Přírodovědecké fakultě UK) mi řada příslušníků odborné veřejnosti dala najevo, že by bylo užitečné, abych jako přímý svědek posledních 10 let sepsal dokumentární črtu navazující na předchozí článek (Kovář 1996). Pokusím se o stručnou sumarizaci se zdůrazněním novinek, které vstoupily do života v rychle se vyvíjejících poměrech popřevratového období (po r. 1989), a připojím též seznam absolventů, navazující na zveřejněnou předchozí bilanci (od r. 1995). Řada dalších informací je dostupná v nedávno vydaných publikacích týkajících se kontextu, v němž se subdisciplinární vývoj odehrával, tedy katedry botaniky a celé fakulty (Suda 2005, Hlatká 2005).

Ve výše zmíněném článku k půlstoletému výročí je mezník vztahován k explicitnímu jmenování V. Krajiny profesorem botaniky a jeho vedení geobotanického oddělení po 2. světové válce v r. 1945 (na katedře botaniky PŘF UK se dochoval dveřní štít s nápisem, který měl V. Krajina na své pracovně: Přednosta geobotanického oddělení). V článku je též zmíněno, jak se v 1. polovině 90. let 20. století rozšiřoval tematický záběr geobotaniky v souvislosti s tlakem na atraktivitu výukového curricula a docházelo k integracím disciplinárním (např. v grantových projektech – biosystematika, genetika, fyziologie, zoologie) nebo institucionálním (společné pracoviště s Botanickým ústavem AV ČR).

V druhé polovině 90. let již fungoval rozvinutý grantový systém (GA ČR, GA AV, GA UK, FRVŠ MŠMT, resortní agentury ministerstev), nadační systém (poskytování stipendií pro nadané studenty, ceny a odměny za konkrétní díla apod.) a k tomu v r. 1998 s další

novelou vysokoškolského zákona přistoupila nová forma dotování vysokých škol prostřednictvím tzv. výzkumných center a především výzkumných záměrů (tzv. institucionální financování naproti účelovému, tj. grantovému). Navzdory organizační nevyjasněnosti při vedení těchto zdrojových velkoprojektů se tak koncem 90. let 20. století na vysoké školy dostal významnější objem financí na výzkum po několikaletém (z původních 5 nakonec na prodloužených 6 let), který je pomohl stabilizovat. Celková dlouhodobá podfinancovanost vysokého školství se však v mnoha aspektech projevuje dodnes.

Na konci popisované dekády tvoří personál zaměření geobotanika: prof. RNDr. Tomáš Herben, CSc. (vedoucí), doc. RNDr. Ivan Suchara, CSc. (částečný úvazek), RNDr. Petr Sklenář, Ph. D., Mgr. Jaroslav Vojta, Mgr. Petr Kuneš (částečný úvazek), Mgr. Zuzana Münzbergová, Ph. D. (částečný úvazek), Ing. Josef Vařeka (částečný úvazek), emeritní prof. Ing. Jan Jeník, CSc., prof. RNDr. Pavel Kovář, CSc. (děkan PřF UK; v období 2000–03 po doc. RNDr. Bohdanu Křísovi, CSc., byl vedoucím katedry botaniky, od r. 2003 do současnosti v této funkci vystřídán doc. RNDr. Lubomírem Hroudou, CSc.). Z někdejších kmenových zaměstnanců na výuce stále aktivně participuje doc. RNDr. Jarmila Kubíková, CSc. Další absolvent geobotaniky, Mgr. Tomáš Fér, založil a buduje v intencích rozvoje molekulárně-analytických metod DNA laboratoř katedry botaniky, která umožňuje studium rostlinných populací a druhů pomocí různých technik studia DNA a pomáhá v objasnění rostlinných migrací, fylogeneze a fylogeografie. Personální početní nárůst byl dán zejména možností získání mzdových prostředků v grantových projektech nebo výzkumných záměrech (na dobu vymezenou trváním konkrétního projektu). Každoročně se na spektru výběrových přednášek podílí celá řada externích přednášejících a spolupracovníků z různých institucí. V posledních letech vzrostl i počet zahraničních hostů, přispívajících do výukového curricula vystoupením na seminářích nebo turnusovými specializačními kursy. Studenti geobotaniky byli mezi prvními na PřF UK, kteří ve větší míře začali využívat možnost studijních stáží v rámci programu EU ERASMUS/SOKRATES (např. semestrální studium na některé z evropských univerzit na základě předtím uzavřené dvoustranné smlouvy je možné uznat jako regulérní součást studia na PřF UK).

Témata, podpořená zpravidla vysoutěženými projekty, doznala posunu ve směru většího prolnutí s jinými zaměřeními na katedře botaniky (např. rozvoj cytometrie a obecně molekulárně-genetických analýz zásluhou RNDr. Jana Sudy, Ph. D. – biosystematika cévnatých rostlin, ekologie obnovy na průmyslově-důlních deponiích anebo ekologie extrémních biotopů v tropech – zásluhou bryologa RNDr. Zdeňka Soldána, CSc. či algologa RNDr. Jiřího Neustupy, Ph. D. – biosystematika bezcévných rostlin). V letech 1998–2000 podpořil již dřívější úsilí doktorandů P. Sklenáře a D. Stančíka o výzkum vysokohorské formace páramos v jihoamerických Andách projekt Grantové agentury ČR „Srovnávací studie biodiverzity v andských ekosystémech Ekvádoru ovlivněných lidskou a vulkanickou činností“ (P. Kovář, Z. Soldán, P. Sklenář, D. Stančík, Z. Palice, P. Kulíšek). Mladší generace ekologů a biosystematiků pracující v tropech již odstartovala sérii zahraničních stáží a výměn (Dánsko, USA, Kolumbie, Ekvádor a další), prezentací na vědeckých setkáních a publikačních výstupů, přičemž dlouhodobější

charakter výzkumu by hlavní ovoce měl teprve přinést. Pomineme-li publikace ve významných zahraničních časopisech, jmenujme alespoň jeden příklad soubornějšího knižního díla: Sklenář P., Luteyn J. L., Ulloa C. U., Jørrgensen P. M. & Dillon M. O. (2005): *Flora Genérica de los Páramos. Guía Ilustrada de las Plantas Vasculares*. The New York Botanical garden Press, N. Y., 520 p.

Série grantů z různých zdrojů umožnila na katedře po letech vydat další geobotanickou knižní monografii v angličtině (po publikačně dotažených projektech „Oblík“ a „úhory v Českém krasu“ před r. 1989). Participovaly na ní 3 desítky autorů, nejen (geo)botaniků, ale i dalších příbuzných oborů, zčásti též z Botanického ústavu AV ČR, a také řada diplomantů a doktorandů: Kovář P. [ed.] (2004): *Natural Recovery of Human-Made Deposits in Landscape (Biotic Interactions and Ore/Ash-Slag Artificial Ecosystems)* – Academia, Praha, 358 p.

Působení v evropském teritoriu je indikováno několika příklady mezinárodních projektů, ICP Vegetation (I. Suchara), v rámcových programech EU: TRANSPLANT (T. Herben) nebo BIOHAB (P. Kovář). Převážná většina diplomových a doktorských disertačních prací vznikla v rámci projektů, na něž finance získali buď pracovníci geobotaniky anebo přímo studenti (pokud se jednalo o příslušnou kategorii grantů poté, co byla u dané grantové agentury zavedena). Nejčastější tématické okruhy prací na geobotanice: dynamika ekosystémů v záplavových partiích říčních niv, interakce rostliny-mravenci v travinných společenstvech a role vztahu v sukcesí, populační a metapopulační dynamika vzácných, mizejících anebo naopak expanzivních rostlinných druhů, biotické vztahy při osidlování nových stanovišť v krajině (opuštěná struskopopilková a rudní odkaliště v Evropě, lávové substráty ve vysokohoří jižní Ameriky), paleobotanické a archeobotanické studie změn vegetace v historii krajiny, genetická variabilita rostlin ve vztahu k ekologii, ekobiologie invazních druhů rostlin, zákonitosti rozšíření druhů a populací ve vztahu k faktorům prostředí na úrovni krajiny, struktura a klasifikace vegetace ve vztahu k biomonitoringu a ochraně přírody, vegetační indikace a studium procesů v člověkem opuštěných sídelních nebo zemědělských územích, uplatnění vegetační složky v celoevropské typologii habitatů se vztahem k biodiversitě.

Dovolím si zmínit ještě jednu událost, která na přelomu roku 2004/2005 rozkolísala celou sféru vědy a výzkumu v ČR včetně vysokých škol a zasáhla tak na významně dlouhou dobu do všech směrů přírodovědy, geobotaniku nevyjímaje. Tehdy po 6 letech skončilo 1. kolo institucionálního financování výzkumu prostřednictvím výzkumných záměrů a bylo vyhlášeno 2. kolo pro dalších 5–7 let. Ze strany poskytovatele, tj. MŠMT ČR, došlo ke změně podmínek při vyhodnocení návrhů VZ ve snaze nastolit striktně soutěžní systém (v podstatě grantového vyhodnocování, napasovaný však na financování institucionální). Způsob hodnocení měl značné nedostatky, způsobil v akademických kruzích kritiku, záležitost nezůstala nepovšimnuta veřejnými médii a zpětná vazba se odrazila také v résumé vládní Rady pro výzkum a vývoj. Výsledkem tohoto způsobu rozdělování financí, při kterém nebyly respektovány výkony vědeckých týmů v předchozím období spolu s dalšími faktory, bylo plýtvání peněží ve prospěch některých přinejmenším průměrných

institucí nebo jejich součástí, a na druhé straně likvidace nebo existenční podlomení jiných. PřF UK z navržených 6 výzkumných záměrů nezískala 4 a v následujícím roce musela řešit výpadek 60 mil. Kč, posléze úspěšně – aniž by došlo k propouštění perspektivních pracovníků, kteří získali kvalifikaci především na předchozích výzkumných záměrech. Je třeba říci, že geobotanika patřila svou participací na jednom ze 2 nově přidělených výzkumných záměrů mezi úspěšné pracovní skupiny. Celková situace a tlak české akademické veřejnosti vedl MŠMT ČR k vypsání dalšího, 3. kola výzkumných záměrů, a k vypracování jiných, předem zveřejněných a transparentnějších pravidel pro posuzování návrhů k začátku r. 2007. S ročním odstupem po krizovém momentu ve způsobu rozdělování prostředků na výzkum zveřejnila Rada pro výzkum a vývoj při vládě ČR hodnocení výkonu a efektivnosti využití financí na výzkum jednotlivými institucemi – z téměř tisícovky hodnocených institucí byla PřF UK na třetím místě, což jasně dokládá rozpor daný různými způsoby hodnocení.

Některí možná uvítají též zmínku o společenských aspektech a zaangažovanosti pracoviště v širším dění. Po již dříve stejně oceněných, prof. J. Jeníkovi a doc. J. Kubíkové, obdrželi na návrh katedry fakultní medaili za zásluhy někdejší pracovníci geobotaniky doc. J. Slavíková, dr. J. Osbornová a prof. M. Rejmánek, působící nyní na kalifornské univerzitě v Davisu, USA. Spolu s nimi ocenění obdržel ředitel Botanické zahrady dr. Václav Větvíčka, rovněž absolvent geobotaniky, za rozvoj zahrady a její propagaci jako zařízení školy po r. 1989. Stalo se to při příležitosti oslavy 85. výročí založení PřF UK, v r. 2005. Dne 7. 10. 2002 byla za přítomnosti kanadské velvyslankyně v ČR Margaret Huberové, ministra životního prostředí RNDr. Libora Ambrozka, předsedy České botanické společnosti, doc. RNDr. Vladimíra Řehořka, CSc. a děkana fakulty prof. Ing. Karla Štulíka, DrSc., slavnostně odhalena pamětní deska s portrétní plastikou prof. Vladimíra Krajiny, umístěná na nároží budovy katedry botaniky s výhledem do botanické zahrady. Při příležitosti nadcházejícího 10. výročí úmrtí V. Krajiny (1. 6. 2003) byla událost připravena společně ČBS a PřF UK, zásluhou především J. Jeníka a V. Větvíčky. O 3 roky později (20. 10. 2005) byl v zadních partiích botanické zahrady odhalen pylon s nápisem *Viris bohemorum disciplinae botanicae peritissimis* (volně: Nejlepším českým botanikům) vytesaný akad. sochařem Ivanem Jilemnickým z podnětu ředitele zahrady V. Větvíčky.

Kromě aktivit geobotaniků v rámci České botanické společnosti a jí vydávaného časopisu *Preslia*, který se jako jediný z časopisů 114 vědeckých společností sdružených v Radě vědeckých společností, stal časopisem excerpaným ISI (Web of Science) s IF, byla v r. 2000 založena tématicky spřízněná nová Česká společnost pro krajinnou ekologii. Je zároveň českou větví Mezinárodní asociace pro ekologii krajiny (IALE) a nese proto též alternativní označení zkratkou CZ-IALE (jejím předsedou na období 2000–2004 byl zvolen P. Kovář, správcem domovské stránky je J. Vojta). T. Herben byl po 2 funkční období předsedou Grantové agentury AV ČR a na sklonku této periody (2005) byl vědeckou radou biologické sekce PřF UK nominován na proděkana PřF UK pro vědu a doktorské studium. Ve studentské komoře ASF pracovali Jan Rothanzl a Petr Kuneš, v následném funkčním období ASF pak Martin Weiser a Irena Šimová. Členem studentské komory

celouniverzitního akademického senátu v posledním funkčním období byl Jakub Mrázek. Ve skupině fakultních studentů podílejících se na projektu PHARE „CareerMarket“, jehož cílem je zprostředkovat kontakt mezi obory fakulty a potenciálními zaměstnavateli absolventů v komerční sféře v ČR, působí Martin Weiser a Tomáš Dostálek (všichni jmenovaní jsou nebo byli studenty geobotaniky). Zastoupení pracovníků katedry v poradních sborech resortních institucí (expertní grémia ministerstev, vědecké rady apod.), v redakčních radách časopisů, v organizaci veřejných soutěží (Ekofilm) aj. je viditelné. V lednu 2006 vstupuje v platnost další novela vysokoškolského zákona – zákon č. 111/1998 Sb. (s doplňky, naposledy zákonem č. 552/2005 Sb.) a připravuje se novela zákona o podpoře výzkumu a vývoje č. 130/2002 Sb. Obě legislativní normy bezesporu významně zasáhnou do života oborů rozvíjených na univerzitách, tedy i pražské geobotaniky.

Přehled absolventů pražské geobotaniky v letech 1995–2005

- 1995/96 Dědečková Veronika, Freiová Radka, Holub Vladimír, Hrdoušek David, Kolmanová Andrea, Kostečková Veronika, Kulíšek Petr, Samcová Jana, Šolcová Karolína
 1996/97 Abazid Daniel, Brabec Jiří, Dostál Petr, Fellnerová Marianna, Soušková-Svátová Petra, Vagnerová Dana
 1997/98 Melichar Vladimír, Pohlová Renata, Velátová Růžena
 1998/99 Čapková Marie, Černý Tomáš, Kumpošt Jiří, Špryňar Pavel, Štefánek Michal, Theodorová Iva, Vojta Jaroslav
 1999/2000 Dlouhá Veronika, Dobrylovská Dominika, Fér Tomáš, Hoffmann Aleš, Kozličková Vladimíra, Lexa Martin, Münzbergová Zuzana, Nováková Dana, Petřík Petr, Pokorná Adéla, Tichý Tomáš
 2000/01 Hédl Radim, Janoušková Petra, Karlík Petr, Koppová Jaroslava, Koprivová Lenka, Krbcová-Lieslerová Jitka (OŽP), Kuneš Petr, Světlíková Marcela
 2001/02 Hrnáková Simona, Jiráčková Markéta, Köppl Petr, Kulhánková Ariana, Mrázek Jakub, Rothanzl Jan, Simonová Jana
 2002/03 Bucharová Anna, Handlová Viola, Jukličková Vlasta, KlauDISOVÁ Michaela, Koubek Tomáš (OŽP), Krivánek Martin, Scharffová Kateřina, Tájek Přemysl, Wagnerová Markéta
 2003/04 Čiháková Kateřina (OŽP), Hladíková Ivana, Hrabínová Ivana, Krinke Lukáš, Šturma Jan, Vaňková Jana
 2004/05 Dostálek Tomáš, Doubková Pavla, Douša Radovan, Dýma Martin, Chýlová Tereza, Peterová Pavla (OŽP), Petr Libor, Šašek Jan, Tremlová-Blažková Kateřina, Vazačová Kristýna

Poznámka: Protože v době korektury jsou již známi absolventi z r. 2005/06 – z nichž navíc někteří by při normální délce studia spadali do předchozího ročníku, nicméně o rok absolutorium odložili, uvádím celý ročník též: Abraham Vojtěch, Kopecký Martin, Plachá Hana, Rejzková Eva, Šimonová Petra (OŽP), Šimová Irena, Weiser Martin.

Doktorské studium po r. 1990 do současnosti úspěšně dokončili (obhajobou doktorské disertační práce): Kučera Tomáš, Višňák Richard, Sklenář Petr, Prausová Romana, Münzbergová Zuzana, Wildová Radka, Dostál Petr. Současně se nacházejí v zatím neukončeném doktorském studiu více než 2 desítky dalších magisterských absolventů geobotaniky. Rok 2005 byl rokem, kdy poprvé ukončili 1. stupeň studia bakaláři – od zavedení děleného, tedy třístupňového studia na Přírodovědecké fakultě UK v r. 2003 (bakalářského, navazujícího magisterského a doktorského). Samozřejmě, že přijetím podmínek evropského (ECTS) kreditního systému ve výuce se završuje významná změna v možnostech návazného studia v teritoriu EU nejen

pro studenty geobotaniky Přírodovědecké fakulty UK v Praze a nastává nová etapa kariérních perspektiv našich studentů.

Literatura

- Hlatká K. [ed.] (2005): Rozhovory s přírodovědci. Publikace k 85. výročí Přírodovědecké fakulty UK v Praze. – Přírodovědecká Fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- Kovář P. (1996): Padesát let geobotaniky na přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. – *Preslia* 67(1995): 311–318.
- Suda J. [ed.] (2005): Department of Botany, Faculty of Science, Charles University in Prague. – Katedra botaniky PŘF UK, Praha.